

SZEMLE

VARGA ENDRE — VERES MIKLÓS

BÍRÓSÁGI LEVÉLTÁRAK, 1526—1869

Szerk.: Sashegyi Oszkár

A Magyar Országos Levéltár kiadványai I. Levéltári leltárak, 6.

(Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989. 473 o.)

A bírósági iratokat a történetírás sokáig alig-alig vélte hasznosíthatónak, legföljebb egy-egy jogi aktus, peres ítélet kapcsán hivatkoztak rájuk. A figyelem azóta fordult feljűk, amióta a történetírás, túllépve hagyományos érdeklődési területén, a társadalom mindennapi életére is kíváncsi, s a különböző korok emberének világnézetét, erkölcsi normáit, közösségi szokásait és magatartását akarja megismerni. A bíróság előtt elhangzott vallomások ugyanis nemegyszer aprólékos részletességgel tárják fel a vallomástevő viselkedését irányító, a közösség életét szabályozó normákat, a hétköznapok szokásvilágát, amelyek — ahogy ez az ítéletekből kiviláglik — nem mindig azonosak az egyház, vagy a világi eljárások törvényeivel. Ma már általános a felismerés: elmúlt korok életét legjobban a bírósági vallomások őrzik.

Nyilvánvaló, hogy a szorosabban vett hadtörténetre, a hadjáratok lefolyására, a hadvezetés és csaták megismerésére a bírósági iratok nem sok segítséget adnak. A hadvezérek, a tisztikar egyes tagjainak életére, birtokügyeik, pereskedéseik révén, már inkább szolgáltatathatnak adatokat. Ha viszont a hadseregnek a társadalomban elfoglalt helyét, a katonaság és a civil lakosság viszonyát, esetleges ellentéteit, vagy összeütközéseit vizsgálom, ha azt akarom tudni, hogy az ország népe magának érezte-e a hadsereget, segítőt, vagy elnyomót látott-e benne, akkor a bírósági iratok elsőrendű forrássá válnak.

Az előttünk levő kötet a magyar bí-

rósági levéltárak állagonkénti részletes ismertetését nyújtja, a középkori magyar királyság bukásától a modern polgári bírósági rendszer megteremtéséig, 1869-ig. A könyv szerzői, a magyar bírósági szervezet és perjog múltjának kitűnő ismerői, az 1973-ban elhunyt Varga Endre és az 1977-ben meghalt Veres Miklós. Utóbbi a tárnoki szék történetének megírásával vált ismertté, míg Varga Endre munkássága átfogta a magyar bíróságok fejlődésének egészét. Megírta a magyar bírósági és perjog történetét, monográfiában dolgozta fel a Királyi Kúria történetét, foglalkozott a bányabírósággal, hatalmas forráskiadványt adott közre az úriszékek működéséről, s alapos tanulmányokban mutatta be az ügyvédi osztály hazai kialakulását, a jogszolgáltatás II. József-kori átszervezését, hogy kiterjedt munkásságából csak a legfontosabbakat említsük. A most tárgyalt munkában ő dolgozta fel a kúriai és országbíró ítélőmestereinek, valamint az erdélyi királyi táblának az anyagát, míg Veres Miklós a tárnoki levéltárat, a kerületi táblák és a Bach-korszak levéltárait.

A kötet nagy értéke, hogy a levéltári iratok megismertetése előtt a szerzők minden intézménynél részletesen bemutatják annak szervezetét, hatáskörét és működését, személyzetük összetételét, majd az egyes állagoknál az iratok rendjét, a koronként változó tárgyi kategóriákat. Az ezt követő levéltári leírások pedig nemcsak az iratok terjedelméről, elhelyezéséről, a kutatás módjáról és lehetőségéről (mutatók alap-

ján, egyenkénti végignézéssel stb.) tájékoztatnak, hanem kifinomult társadalomtörténeti érzékkel felhívják a figyelmet a legfontosabb tárgyi csoportokra is.

Említsünk néhány példát. Számos konkrét adat található a hadvezérek, főtisztek (Savoyai Eugén, Heister Siegfried, Bercsényi Miklós stb.), valamint a nemességből kikerült tisztikar tagjainak életére, főleg a különböző birtokperek kapcsán. A Kúriára (Királyi Tábla és Hétszemélyes Tábla) persze már csak a fontosabb ügyek kerültek fel, nem nemesek esetében pedig csupán a főbenjáró perek. A kerületi táblák és a Királyi Tábla kihallgatási jegyzőkönyveiben, a mellékletekbe rakott tanúvallomásokban azonban bőséges anyag található a hadsereg és a civil lakosság viszonyára. A katonai beszálások kapcsán elkövetett visszaélések és erőszakosságok, a parasztságra kirótt különböző beszolgáltatások, az előfogatállítási kötelezettségek végrehajtásakor mindennapos túlkapások mindennél jobban mutatják a katonaság és a lakosság, főleg a parasztság viszonyát. Az 1716—18. évi, majd az 1789—90. évi török háború idején a panaszok megsokasodnak, ugyanakkor éppen az ilyen panaszokból keletkező perek nagy részének lezáratlan volta mutatja, hogy a katonasággal szemben jogorvoslatra alig-alig kerülhetett sor.

Külön csoportot képeznek a Magyarországra hozott hadifoglyokkal kapcsolatos panaszok és perek. Így az 1740-es években, az osztrák örökösödési háború idején, majd 1809-ben a francia háború hadifoglyai, akik a forradalmi

gondolat terjesztésével a bíróság szerint „nyugalanságot keltenek” a lakosság körében. 1809-ben a napóleoni hadsereg Győr környékén elkőborolt katonái időnkint nyomtalanul el-eltűnnek, hogy aztán a Dunából fogják ki holttestüket. Érdekes egyébként, hogy a francia hadvezetés, ha elfogta a tetteseket, megbüntetésüket következetesen átadta a magyar bíróságoknak.

Se vége, se hossza az újoncozást kiájtó, a paraszti ellenállást tanúsító pereknek, amelyekből kiderül, hogy a lakosság mindenütt rejtegette a szökött újoncokat, vagy katonákat, ahogy az is, hogy a hadsereget az idegen elnyomó hatalom eszközeként tartották és gyűlölték. A katonaság és a paraszti lakosság közt a tetleges összeütközések sem ritkák.

Az említett és más kérdésekben való tájékozódást megkönnyítik a kötet mutatói, amelyeket Vargáné Vass Klára készített. Bibliográfia sorolja fel a tárgyra vonatkozó legfontosabb munkákat, s külön-külön névmutatók tájékoztatnak a bírósági tisztviselőkről, a peres felekről és a vádlottakról (ezen belül is külön csoportban a magyar jakobinus perben bíróság elé állítottakról), és nem utolsó sorban a peres ügyek tárgyalásáról. Csak sajnálhatjuk, hogy utóbbi katonai vonatkozásban nagyon kevés eligazítást ad.

A Magyar Országos Levéltárban őrzött bírósági levéltárak 1526—1869 között létrejött iratainak most közzétett tudományos ismertető leltára lehetővé teszi, hogy a széleskörű kutatás ebben az anyagban is fellendüljön.

Benda Kálmán